

mák végessége és a lelkiismereti dimenzió teljessége, vagy egyszerűbben: gyakorlat és eszmény között, ami a további jogkiterjesztés motorja. E tekintetben a méltóság-eszmény maga eredendően polemikus dinamikáját is mindvégig megőrzi, ami okot ad némi optimizmusra az alkalmazás körének szélesítését illetően a készlet mindenkori terjedelme szerint – Ázsiában, Afrikában.

A lelkiismereti dimenzió felelősségvonzatán (felebaráti érzelmek, részvét, szolidaritás) lehetetlen nem észrevenni az emberi egyénről mint Isten képmásáról vallott keresztény tanítás lenyomatát. A méltóság-minőség fejlődése végighalad a „dignitas” történelmi alakváltásain (felkent fenség, rendi kiválóság stb.), míg elérkezik a tömegtársadalom egyéneinek egyenlő tiszteletet követelő, státusz-független önazonosságáig. Ezen a záróponton teljesezik ki egyáltalán az emberi méltóság-fogalom egész erkölcsi hordereje. A modern társadalomirányítás felelőssége, hogy az intézményes jogegyenlőséget kivívó egyének számára alapjogaik gyakorlati érvényesítését szociális és kulturális jogi biztosítékokkal is, (társadalmi demokrácia) körülbástyázza.

Habermas végezetül figyelmet szentel a törékeny fogalmi kör elemeivel történő, megtévesztő szándékú visszaélés gyakorlatának – egy olyan világban, amelyben a politikai verbalizmus talaján bármi és annak az ellenkezője is igaz. Az emberi jogok, az emberi méltóság fogalmainak hatalmi legitimációs álcaként történő felhasználása – az ENSZ Biztonsági Tanácsának partikularista vétókkal blokkolt kétes döntéseitől a különböző katonai intervenciók öngazolásáig – rövid távon bizonyosan lejárhatja az eszményt, teret adva annak elvi tagadására és dekonstrukciójára kész, romboló törekvések számára. Bízunk abban, hogy minden ilyesfajta igyekezet hosszabb távon biztos vereség elé néz.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Nemzeti és etnikai kisebbségek története

Nemzeti önkép és történetpolitika Kelet-Európában 1989 után (Lengyelország, Ukrajna, Baltikum)

Nikžentaitis, Alvydas: Identität und Instrument. Geschichte und Außenpolitik in Osteuropa. = Osteuropa, 60. Jg. 2010. 8. No. 105–112. p.

A szovjet-bolsevik tömb és önmagában a szovjet állam felbomlásával 1990 tájékan visszanyerték szabadságukat és identitásukat azok a kelet- és kelet-közép-európai nemzetek, melyeket Moszkva, ha nem már előbb, a hitleri Németországot legyőző koalíció tagjaként a második világháború végén bekebelezett vagy csatlós sorba taszított. Az új politika, a társadalmi és gazdasági átalakítás tennivalói sorába tartozott, hogy a politikai szuverenitás és a háborút megelőző örökség talaján egymás közötti kapcsolataikat is újraépítsék. A régi kapcsolatokat sokféle, történelmi gyökerű vita terhelte, melyek, csak az északra eső régióknál maradvá, a Porosz-, Orosz- és Lengyelország, illetve a Lengyel-Litván Unió közötti korábbi összetűződések következményeit hordozták, élénken formálva az egyedi „történetpolitikákat”. Az első világháborút követő politikai rendezés a lengyel függetlenség helyreállításával, a három balti szuverenitás megteremtésével századok eltelté után először tette áttekinthetőbbé a térség arculatát. Az egymás közötti konfliktuspotenciált egyebek között a Lengyel-Litván Unió idejében végbement ellengyelesedése után történelmi alapon a független Litvániához osztott, lengyel részről viszont 1920-ban anektált Wilna/Vilnius hovatarozása, továbbá Lengyelország – korábbi pozícióit szem előtt tartó – ukrán aspirációi, valamint a háborús időszakban a lengyel Honi Hadsereg és az Ukrán Felkelő Hadsereg kölcsönös túlkapásai adták. 1989/90-nel ezek az újabb keletű ellentétek is feléledtek, mindazáltal egyelőre nem tényezők az új történetpolitikában.

A szabadságukat visszanyert szuverenitások új kapcsolati politikáját az európai egységesülési folyamat együttműködési parancsa határozta meg. Számosan az EU tagjaivá is váltak, mások erre aspirálnak. A merőben új európai konstelláció kedvező lehetne a múltban gyökerező viták szisztematikus feldolgozása számára. A konszenzus irányába való elmozdulást ugyanakkor elsődlegesen a második világháború során, illetve a háború befejeztével Moszkvától elszenvedett sérelmek, csapások sorsközössége és

közös emlékezete alapozta meg. Lengyelország kettős megszállása – még a német–orosz front megnyitása előtt – a Molotov–Ribbentrop-paktum keretében, a katyini mészárlás, a Baltikum bekebelezése, a hitleri kollaboráció ürügyén végrehajtott tisztogatások, internálások, a keleti lengyel területek végleges elcsatolása, az ott élő lengyelek elűzése: mindez egy hullámhosszra fűzte az új szuverenitásokat. – A szovjet államkötelékekbe már kezdettől besorolt Ukrajna mindenekelőtt a háború előtti „holodomor” – a 30-as évek politikai adminisztratív úton előállított, sok milliós áldozatot követelő éhínsége kapcsán csatlakozott a közös emlékezethez.

A szovjetizálással megszenvedett tapasztalatok birtokában, ha feledésbe nem is mentek, súlyukat veszítették a régebbi múltban gyökerező ellentétek. A súlyosabb vádak Moszkva fejére szálltak és szállnak a mai napig, annál inkább, mivel az új, „magára maradt” Oroszország, noha a szovjet korszakot egyébként kiveti múltjából, a győztesek sorában megvívott világháború örökségét a cári orosz hatalmi hagyományokkal azonos rangon vállalja, és semminemű felelősséget nem érez a szovjet politika más népek, nemzetek ellen elkövetett bűneivel kapcsolatban. A mai Oroszország a meggyötört, leigázott népek megkövetése helyett a maga történetpolitikáját sokkal inkább durva ferdítésekkel és általánosításokkal előállított ellenvadásokra alapozza. Ezekben első helyen szerepel a két háború közötti Lengyelország „kalandorpolitikája” vagy a balti államok „hitleri kollaborációja” a front mögött. Ehhez képest a történelmi lengyel–orosz ütközések groteszkbe hajló lenyomatát adja a cári időszak ama november 4. nemzeti ünnepének rehabilitálása, amely a 17. századi lengyel–litván megszállás alóli felszabadulás eseményének állít emléket (ma néhány napnyi távolságra a pártállami november 7.-étől), miközben Moszkva idejekorán és többszörösen is valóságos elégtételt vett a régi vereségéért.

A posztszovjet korszak volt rab nemzetei régi történelmi beidegződéssel ettől az Oroszországtól is tartanak, és semmi esetre sem mennek túl az Európai Unió hivatalos keleti politikájának óvatos távolságtartásán. Régi vitáikat legalább is pihentetve, inkább egymás között keresik az összefogás útját. Így jó úton halad például a lengyel–ukrán, valamint a lengyel–litván együttműködés. Utóbbi viszonylatban a két ország történetpolitikáját át- meg átszővi a Lengyel-Litván Unió egykorú politikai közösségének „boldogító” emléke, Wilnáról pedig nem sok szó esik. Lengyel–ukrán vonatkozásban a háborús német- és oroszellenes felkelőcsoportok gyakran céltévesztő tevékenysége is – melynek során ukránok és lengyelek öldösték egymást – pillanatnyilag mindkét részről jószerivel titkosított. A kétoldalú együttműködés tartós politikai konszenzusát a múltfeltárás kölcsönös elejtése vagy elodázása hosszabb távon persze mégsem segíti. Könnyen megbosszulhatja magát az elvi és a gyakorlati politika szétvá-

lása. Ezért is kívánatos volna hosszabb távon – konfrontálódás helyett – a gazdasági kapcsolatból kiiktathatatlan Oroszország bevonása is a konszenzuseresésbe. Meg kellene hallgatni Moszkva álláspontját a német tényező vonatkozásában, lehetőleg tisztázva: a „kollaborációs” vád mögött mi a valóság és mekkora a német behatolásra támaszkodó, független helyi ellenállás aránya. Egyáltalán, a paktum vonzásában álló történések orosz és német összetevői együttes elemzést kívánnak.

A múlttal való nyílt, minden irányban következetes szembenézés fontosságára figyelmeztet a német–lengyel megbékélési folyamat 2005 táján bekövetkezett megzökkenése is, aminek tétje a hitleri megszállás lengyel-ellenes bűneinek, illetve – immár szuverén lengyel döntéssel – a lengyelországi németek háború végi kiűzésének közös feldolgozása, de valaki vagy valami mindig megakasztja a munkamenetet – utoljára az időközben leküzdött lengyel jobb-konzervatív fordulat sérelmi fellángolása.

Komáromi Sándor